

Streszczenie

Pochówki końskie i elementy rzędów końskich w grobach ludzkich zachodnich Bałtów we wczesnym średniowieczu na tle porównawczym

Pochówki końskie i składanie elementów rzędów końskich w grobach ludzkich zachodnich Bałtów we wczesnym średniowieczu niewątpliwie stanowi kulturowy fenomen. Temat ten był analizowany wielokrotnie i powstało wiele prac. Brakuje jednak syntetycznej publikacji, która stanowiłaby zbiór reprezentatywnych przykładów obiektów sepulkralnych z terenów zachodniobałtyjskich wraz z porównaniem z analogicznymi pochówkami, z innych terenów i kultur. W mojej dysertacji doktorskiej podjęłam właśnie taką analizę i zakończyłam ją właściwymi wnioskami. Ramy chronologiczne pracy obejmują okres od przełomu VI i VII wieku naszej ery po wiek XIII, kiedy to zwyczaj grzebania koni stopniowo zanika.

Poddałam analizie przykłady grobów końskich oraz pochówków ludzkich wyposażonych w elementy rzędów końskich z terenów zajmowanych we wczesnym średniowieczu przez zachodnich Bałtów. Pod tym pojęciem rozumiem wszystkie ludy i plemiona zamieszkujące ziemie dzisiejszej północno-wschodniej Polski oraz Półwyspu Sambijskiego – Pomezanię, Pogezanię, Galindię, Sasinię, Warmię, Barcję, Sambię, Natangię, Nadrowię, Skalowię i Sudawię. Wspomniany obszar, w dużym uproszczeniu, ograniczają dwie rzeki – Wisła od zachodu oraz Niemen od wschodu. Następnie poddałam analizie porównawczej obiekty sepulkralne z terenów zajmowanych przez Bałtów wschodnich, mieszkańców Europy Północnej oraz Wielkiego Stepu. Poruszyłam również zagadnienie występowania grobów końskich na ziemiach zajmowanych przez plemiona słowiańskie.

Analizowałam różnorodne aspekty rytuału pogrzebowego, w tym m.in. konstrukcje grobowe, kwestię ułożenia szczątków końskich w obiektach oraz skład wyposażenia grobowego, ze szczególnym uwzględnieniem elementów rzędów końskich oraz uzbrojenia. Brałam pod uwagę kwestię rytuału pogrzebowego – czy zmarłego oraz wierzchowca złożono w obrządku ciałałopalnym czy szkieletowym. W przypadku obiektów inhumacyjnych ważne było także ułożenie szczątków pochowanej osoby. Analizowałam układ szkieletów ludzkich względem wierzchowców oraz zwróciłam uwagę na liczbę złożonych zmarłych oraz zwierząt. W przypadku inhumacyjnych grobów końskich, zwróciłam też uwagę na istotną kwestię kompletności szkieletu. Wspomniałam również o przykładach grobów symbolicznych.

Dysertację doktorską podzieliłam na pięć głównych rozdziałów, które poprzedziłam wstępem. Zawarłam w nim cel badań oraz zakres chronologiczny i terytorialny pracy, historię badań oraz pokrótce wspomniałam o źródłach pisanych, przekazach historycznych i tradycjach

pogrzebowych przodków Prusów w okresach wpływów rzymskich i wędrówek ludów. W pierwszym z nich poddałam analizie obiekty z terenów zajmowanych przez Bałtów zachodnich. Drugi dotyczył pochówków wschodniobałtyjskich, kolejny nekropolii północnoeuropejskich. W czwartym wydzielonym rozdziale zbadłam przykłady pochówków z Wielkiego Stepu, natomiast ostatni dotyczył zagadnienia obecności szczątków końskich i elementów rzędów końskich w kontekście cmentarzysk słowiańskich. Cztery pierwsze rozdziały podzieliłam dodatkowo na mniejsze części. Dotyczyły one samodzielnych pochówków końskich, grobów ludzkich z towarzyszącymi szczątkami wierzchowców oraz grobów ludzkich pozbawionych koni lecz wyposażonych w elementy rzędu końskiego. W przypadku cmentarzysk bałtyjskich, konieczne było także wydzielenie podrozdziału poruszającego kwestię grobów ludzkich z towarzyszącymi częściowymi depozytami szkieletów końskich. Ostatnią część rozdziału opisującego zagadnienie na terenach północnoeuropejskich stanowi analiza skandynawskich źródeł pisanych. W rozdziale piątym, dotyczącym kwestii obecności grobów końskich oraz ludzkich wyposażonych w elementy rzędów końskich w kontekście nekropolii słowiańskich wydzielenie podrozdziałów nie było konieczne. Jest to najkrótsza część mojej pracy mająca na celu zaznaczenie, że skala występowania zwyczaju grzebania koni u Słowian jest zupełnie inna, niż na pozostałych terenach i ma zupełnie odmienny charakter. Część analityczną pracy zakończyłam wnioskami. Zbadłam tam poszczególne zagadnienia rytuału pogrzebowego poddając je analizie porównawczej. Pracę zakończyłam katalogami dotyczącymi poszczególnych rozdziałów, bibliografią oraz tablicami zawierającymi ryciny najważniejszych obiektów.

Poddałam analizie porównawczej groby końskie oraz elementy rzędów końskich odkrywanych w grobach ludzkich z pięciu terytoriów – Bałtów zachodnich, Bałtów wschodnich, Europy Północnej, Wielkiego Stepu oraz ziem zamieszkałych we wczesnym średniowieczu przez Słowian, szczególnie uwzględniając tereny dzisiejszej Polski. Zebrałam najbardziej reprezentatywne przykłady obiektów i opisałam je w ramach poszczególnych sekcji. Umieściłam wszystkie analizowane pochówki w katalogach oraz opatrzyłam najważniejsze z nich rycinami. Wykazałam, że najwięcej podobieństw jest widocznych pomiędzy obiektami Bałtów zachodnich i wschodnich. Nie jest to wynik zaskakujący, ponieważ ludy te stanowiły jeden krąg kulturowy. Analizując nieco szerzej, okazało się, że najwięcej analogii można zauważyć pomiędzy pochówkami bałtyjskimi i północnoeuropejskimi. Są one widoczne zarówno w samych obiektach grobowych, jak i źródłach pisanych dotyczących zachowanych śladów wierzeń. Zarówno u Bałtów jak i Skandynawów, występował birytualizm, a w przypadku grzebania ludzi w obrządku ciałaopalnym, szczątki najczęściej były obsypane resztkami stosów. Konie w obu kulturach grzebano szkieletowo, często w pozycjach sugerujących złożenie do grobów żywcem. Kolejne podobieństwa były widoczne w przedmiotach znajdujących w grobach, szczególnie w obecności elementów

rzędów końskich i uzbrojenia. Często w grobach bałtyjskich deponowano przedmioty skandynawskiego pochodzenia. Samodzielne pochówki końskie obu kultur stanowiły zdecydowanie mniejszy odsetek wszystkich obiektów, niż szczątki końskie towarzyszące grobom ludzkim. Oczywiście, widocznych jest też wiele znaczących różnic. Dotyczą one szczególnie konstrukcji pogrzebowych, które u Skandynawów były zdecydowanie bardziej skomplikowane. Pochówki północnoeuropejskie były również wyposażane bardziej bogato niż bałtyjskie. Powyższa analiza rzuca pewne światło na kwestię genezy zwyczaju pochówków końskich i elementów rzędów końskich w grobach ludzkich zachodnich Bałtów. Można pokusić się o wniosek, że wpływy skandynawskie miały ogromne znaczenie na kształtowanie się zwyczaju u zachodnich Bałtów. Biorąc pod uwagę rozległe kontakty wielokrotnie poświadczone w źródłach pisanych, moja teza zdaje się być wysoce prawdopodobna. Oczywiście, co typowe i właściwe dla analiz naukowych, temat wciąż pozostaje otwarty i niezbędne są dalsze badania.